

Dr. Tuğçe Gamze İşçi
<https://orcid.org/0000-0002-0287-9886>
Niğde / TÜRKİYE

Mülteci Öğrencilerin Eğitim-Öğretim Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Bir Olgu-Bilim Çalışması

A Phenomenal Study On The Problems Encountered By Refugee Students During The Education-Training Process

ÖZET

Bu araştırma mülteci öğrencilerin eğitim-öğretim sürecinde karşılaştıkları sorunları tespit amacıyla planlanmıştır. Araştırma, amacına bağlı olarak nitel araştırma yöntemlerinden olgu-bilim desenine göre planlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu ölçüt örnekleme yöntemine göre seçilmiş bir devlet ortaokulunda öğrenim gören 24 mülteci öğrenci oluşturmuştur. Çalışma grubuna veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Toplanan veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiş, analiz sonucunda temalar oluşturulmuştur. Araştırmanın sonucunda mülteci öğrencilerin çoğunun okul arkadaşlarıyla ve öğretmenleriyle bir sorun yaşamadığı, dışlanmadığı ve iletişim problemi yaşamadığı tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan mülteci öğrencilerin çoğu derslere anlamakta zorluk çektiğini bunun en büyük nedeninin ise dil farklılığı olduğunu ifade ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca mülteci öğrencilerin derse katılma ve öğrenme konusunda bir isteksizlik yaşamadığı da görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mülteci öğrenciler, eğitim-öğretim, olgu-bilim.

ABSTRACT

This research was planned to identify the problems encountered by refugee students during the education process. Depending on its purpose, the research was planned according to the phenomenology pattern, one of the qualitative research methods. The study group of the research consisted of 24 refugee students studying in a public secondary school selected according to the criterion sampling method. A semi-structured interview form was applied to the study group as a data collection tool. The collected data were analyzed using the content analysis method, and themes were created as a result of the analysis. As a result of the research, it was determined that most of the refugee students did not have any problems with their schoolmates and teachers, were not excluded, and did not have communication problems. It was concluded that most of the refugee students participating in the research stated that they had difficulty understanding the lessons and the biggest reason for this was the language difference. It is also seen that refugee students do not experience any reluctance to participate in class and learn.

Keywords: Refugee students, education, phenomenology.

1. GİRİŞ

İnsanoğlu ilk çağlardan günümüze kadar gerek ihtiyaçları doğrultusunda gerekse zorunluluklar nedeniyle bir hareketlilik içerisinde olmuştur. Meydana gelen bu hareketlilik durumu göç olgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların ilk çağlardan bu yana sürekli bir yer değiştirme faaliyeti içerisinde olmaları, göçün insanlık tarihi kadar eski olduğunu göstermektedir (Dost, 2021; Özoruç & Dikici-Sığirtmaç, 2022). Göç sonucunda meydana gelen etki durumu bireysel olduğu kadar, toplumsal ve hatta küresel boyutta olabilmektedir. Göç kavramı; öncelikle belli bir nüfusun bir bölgeden başka bir yere olan hareketi olarak düşünülebilir ancak mekânsal yer değişikliğinden daha kapsamlı ve köklü bir içeriğe sahiptir (Sağlam, 2006). Temel bağlamda göç, özel bağlamda ise uluslararası göç, dünya tarihini ve hatta tarihin kendisini etkileyen, dünyayı şekillendiren temel etkenlerden biri olarak ifade edilmektedir (Bayındır-Goularas, 2018).

Dünya üzerinde yaşanan Göç'ün yapılma şekli ve durumu göçmen, mülteci gibi kavramların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Öyle ki göçün türüne göre bireyin yasal olarak sahip olduğu statü de değişmektedir. En yalın tanımıyla göçmen, doğduğu ülkeden farklı bir ülkede yaşayan bir kişi (Bolter, 2019) olarak tanımlanmaktadır. Göçmen kavramına ilişkin en geniş tanımlama ise ABD göçmenlik

sözlüğünde yer almaktadır. Bu sözlükte göçmen “ekonomik refah, kişinin yaşam kalitesini değiştirme arzusu, daha iyi iş fırsatları, aile birleşimi, emeklilik, iklim veya çevre kaynaklı göç, sürgün, önyargıdan, çatışmadan veya doğal afetten kaçış gibi nedenlerle, genellikle daimî ikamet için başka bir ülkeye göç eden kişi” (U.S. Immigration Glossary, 2022) şeklinde açıklanmıştır. Mülteci kavramı ise göçmenden son derece farklı bir statüyü ve konumu ifade etmede kullanılır. Mülteciler, ülkelerinden savaş ve gördükleri zulüm nedeniyle farklı bir ülkeye kaçan zorunlu göçmenler olarak tanımlanmaktadır (Seddighi vd., 2022). Temel olarak mülteciler, savaştan, şiddetten, çatışmadan veya zulümden kaçan ve başka bir ülkede güvenlik bulmak için uluslararası bir sınırı geçen kişilerdir (United Nations High Commissioner for Refugees, 2021).

Gerçekleştirilen tanımlamalar ve temel unsurlar göz önüne mülteciler yaşadıkları ülkelerden ırk, din, insan haklarına olan yaklaşımın özgürlüklerini tehdit edici olması nedeniyle ayrılıp başka bir ülkeye göçmek zorunda kalmış insan toplulukları (Uzgöker & Doğan, 2019) olarak ifade edilebilir. Mülteciler göçmenlerden farklı olarak yaşama hakkına ve özgür yaşama olan isteklerinden doğan bir zorunluluk karşısında bulunduğu coğrafyadan farklı bir yere göç etmek zorunda kalan bireylerdir. Günümüz dünyasında pek çok ülkede meydana gelen savaşlar, siyasal karışıklıklar ve baskılar mülteci sayısındaki artışın önemli bir tetikleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna bağlı olarak dünya genelinde mülteci sayısında önemli artışlar yaşanmaktadır.

Dünyada pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de yaşanan savaş ve iç karışıklıklardan doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmiştir. Özellikle Türkiye’nin Suriye’ye olan sınır komşuluğunun ve bu süreçte açık kapı politikası izlemesiyle birlikte göçmen sayısı her geçen gün hızla artmıştır (Orman & Aydemir, 2022). Öyle ki Türkiye Suriyeli 2024 yılı itibariyle Suriyeli mültecilerin çoğuna ev sahipliği yapan ülke konumuna gelmiştir. UNCHR (2024) tarafından verilen bilgiye göre 3.214.780 Suriye, 12.549 Afganistan, 12.909 Irak ve 5.308 İran kökenli olmak üzere mülteci resmi kayıtlı olarak Türkiye’de yaşamlarını sürdürmektedir.

Mülteciler arasında kadınlar, çocuklar ve yaşlılar, yapıları itibariyle yaşanan durumdan en çok etkilenen bireylerdir (Küçükali & Çevik-Özdemir, 2018). Bunların arasında çocuklar diğer 2 grupta yer alan bireylere kıyasla daha kırılgan ve hassas konumda yer almaktadır. Coğrafi konumları ne olursa olsun insanlar, özellikle çocuklar için ciddi göçün ciddi sonuçları olup, yiyecek, giyecek, barınma, eğitim, sağlık ve bulaşıcı hastalıklardan korunmak için aşular ve hareket özgürlüğü dahil olmak üzere temel insan haklarının çoğunu elde etmekte zorlanmaktadır (Shohel, 2022).

Strekalova & Hoot (2008) mülteci çocukların yaşadığı engelleri/sorunları şu şekilde sıralamaktadır:

- Çeşitli Travmatik Etkiler/ Çocuklarla İlgili Deneyimler: Kendi ülkelerinden kaçan çocuklar, daha sonra ev sahibi ülkelerde başarılı uyumlarını etkileyen çeşitli travmatik deneyimler yaşarlar.
- Giderek Farklılaşan Diller: Göçmen çocuklar bir ülkeye yerleşmeden önce, o ülkenin dilini bir miktar öğrenme şansına sahip olabilirken, mülteci çocuklar adını bile daha önce duymadıkları bir ülkeye gitmek zorunda kalmakta ve geldikleri ülkede iletişim sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadır.
- Ebeveyn Direnci: Bir tercüman desteği olsa bile mülteci bilgi paylaşımı konusunda yaşadıkları korkular nedeniyle, mülteci çocukları ve ailelerini tanımak zor olmaktadır.
- Kimlik Sorunları: Mülteci çocukların buldukları ülkeye ve topluma başarılı bir şekilde uyum sağlamalarının önündeki bir başka önemli engel de kimlik oluşumudur. Buradaki temel nokta önceki ülkesinde yaşamış oldukları deneyimlerle kendilerini anlamlandırma ve geldikleri bu yeni toplulukla ilişki kurma çabası kimlik sorunlarını da beraberinde getirmektedir.
- Ayrımcılık Sorunları: Mülteci çocuklar, gelmiş oldukları yeni ülkeyi ve bu ülkede bulunduğu konumu anlamlandırmaya çalışırken, ayrımcılığa maruz kalarak başka bir komplikasyonla karşı karşıya kalmaktadır. Ayrımcılık deneyimi, uzun vadede çocukların benlik algısını, motivasyonunu ve başarısını etkiler.
- Sosyoekonomik Koşullar: Bir mülteci ailenin sahip olduğu düşük sosyo-ekonomik durum, eğitim eksikliği ve asgari kariyer olanaklarına ilişkin çeşitli literatür bulguları bulunmaktadır. Mülteci çocukların yaşadıkları geçmiş travmatik süreçlere ek olarak, ev sahibi ülkede yaşamlarının daha zorlu bir sürece girmesi çocukların karşılaştığı bir başka sorun olarak ortaya çıkmaktadır.
- Kültür Şoku: Mülteci çocukları kendi kültürlerinden farklı bir toplum içerisinde yeni toplumun kültürel değerlerine uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Bu nokta bireyin sahip olduğu kültürel değerlerini yeni ülkenin değerleriyle uzlaştırması uzun bir süreci kapsamaktadır.

Mülteci çocukların toplumsal hayatta yaşadıkları sorunların (Kültür Şoku, Kimlik Sorunları, İletişim Problemleri, Travmatik Durumlar, Gelişim vs.) çözümünde ve bireylerin vatandaşlık yeterliklerinin

sağlanmasında eğitim-öğretim kilit konumunda yer almaktadır. Eğitimin temel insani hak olduğu gerçeğinden yola çıkarak, hayat kurtaran, yaşamı sürdüren, yaşamı değiştiren bir süreç ve çocukların geleceklerinin temeli (Shohel, 2022) olduğu ifade edilebilir. Eğitim, günümüz eğitim ve bilgi toplumunda ekonomik, sosyal, politik ve kültürel hayata katılım için kilit bir kaynaktır (Rakhmonov, 2021). Mültecilerin yeni bir ülkeye ve kültüre uyum sağlamada, ev sahibi topluluklarda sosyal ilişkiler kurmada desteklemede eğitim çok önemli bir rol oynar (Rakhmonov, 2021). Petrov (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, sosyo-kültürel uyum ve sosyal güvenlik riskinin azaltılmasında eğitim sisteminin kilit bir kurum olduğu sonucuna varılmıştır. Mülteci bir çocuk için okul, düzensizlik, belirsizlik ve kaosa karşı güvenli bir yer demek olup; istikrarlı ve alışılmış yaşamı hatırlatıyor, travmatik etkileri azaltıyor, topluma uyumunu sağlıyor, onu 'yabancı'dan 'tanıdık bir öğrenci'ye dönüştürüyor (Şeker & Aslan, 2015). Eğitim çocukların normalleşmesine ve savaşın olumsuz etkilerinin ortadan kalkmasına neden olacak ve gelecekte sahip olacakları meslekler için gerekli beceri ve vasıfları kazanma imkânı sağlayacaktır (Ağcadağ-Çelik, 2019). Hem temel insani hak olması hem bireyin toplumsal yapıya intibakının sağlanması adına eğitimin önemi ortaya çıkmakta fakat bunun da kendi içinde çeşitli sorunları bulunmaktadır.

Özellikle mülteci çocukların eğitim sürecinde yaşadığı çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Buradaki temel sorunlar çocukların göç ettikleri ülkenin eğitim düzeyine olan farklılıkları (Koşar & Aslan, 2020), dil ve iletişim becerileri (Yalçın & Simsar, 2020) olarak ifade edilmektedir. Sciara (1972), göç tecrübesini yaşayan öğrencilerle çalışan öğretmenler için, normal bir sınıfta bulunan pek çok zorluklar ve sorunlar, mülteci öğrencilerin sürece katılmasıyla çeşitlenir ve çoğalır.

Strekalova & Hoot (2008), genel bir çerçevede mülteci çocukların sınıf ortamında yaşadığı yaygın davranış sorunlarını şu şekilde sıralamaktadır:

- **Öfke Patlaması:** Küçük yaş grubunda yer alan mülteci çocuklarda öfke patlaması sorunu ile karşılaşılabilir. Bu davranış, oluşan en ufak bir provokasyona karşı orantısız ve uygun olmayan bir tepki olarak kabul edilmektedir. Bu durumun meydana gelmesinde, bireyin geçmiş yaşantısındaki travmatik durumlar etkilidir.
- **Otorite ile ilgili sorunlar:** Öğretmenlere karşı aşırı ilgisizlik ya da direkt olarak oluşan bir saygısızlık durumu olarak ifade edilen davranış türlerdir. Bireyin otoriteye karşı sorun göstermesinde, geçmiş yaşantılarında yetişkinlerinden kötü muamele yaşamış olmasının etkisi olabilmektedir.
- **Konsantrasyon Sorunu:** Mülteci çocuklarının bazılarında okuldaki çalışmalara konsantre olma noktasında zorluklar olduğu görülmektedir. Dille ilgili sorunlar, travma sonrası stresin ortaya çıkması gibi durumlar bu sorunu ortaya çıkarabilmektedir. Konsantrasyon sorun, hayal kırıklığına ve genellikle yıkıcı davranış tarzlarına yol açmaktadır.
- **Kural Testi:** Mülteci çocukların geçmiş dönemde yaşadığı kötü olaylardan etkilenerek, çevrelerini tanıma süreçlerinde sınırları ve kontrolleri daha fazla test etme eğiliminde olabilmektedir. Okul ortamlarında öğretmenlerin, çocukların sergiledikleri kötü davranışların yol açacağı sonuçları ilişkin tutarlı bir disiplin sergilemeleri gerekmektedir. Bu davranışlar göz ardı edildiğinde veya uyarılmadığı takdirde mülteci çocuklar tarafından kuralların sınırı bulununcaya kadar test edilmeye devam eder.
- **Gerileme:** Sınıf içi etkinliklerde, okul çalışmalarında ve akranlarla sosyal etkileşimde gerileme olarak ortaya çıkan bu durumun altında, mülteci çocukların geçmiş yaşantılarından veya yeni ülkede karşılaştıkları sorunlardan kaynaklanır. Bu durumun bir sonucu olarak içine kapanık çocuklar meydana gelir ve sosyal izolasyon sürecine girerler.
- **Yaş ile Uyumlu Olmayan Davranışlar:** çocuklarda erken yaşta görülen savaş dehşeti, anne, baba ve kardeşlerine karşı sorumlu hissetmek gibi yetişkin sorunlarıyla karşılaşan bireyler, bir bakıma çocukluk yaşlarını atlamış olmaktadır. Bu durumda evde çocuk olma fırsatını yakalayamayan çocuk, okul ortamında bu fırsatı yakaladığında olduğu yaştan daha küçük yaş davranışları sergileyebilmektedir.
- **Düşük Akademik Başarı:** Literatürde mülteci çocukların akademik açıdan yaşadığı başarısızlıklara ilişkin pek çok çalışma bulunmaktadır. Özellikle bireylerin sosyo-ekonomik açıdan düşük seviyede yer alması, dil ve kültür uyumsuzluğu gibi sorunlar okul başarısızlığının oluşumundaki en önemli faktörler olarak görülmektedir.

Bu durum dikkate alındığında mülteci öğrencilerin yaşadığı sorunlar tüm ülkelerde görülebilmektedir. Ülkemizde de mülteci öğrencilerin öğrenim görmesi ile eğitim kurumlarında çeşitli sorunlar yaşandığı ilgili alan yazında ifade edilmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen araştırma Millî Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında öğrenim gören farklı uyruklara sahip mülteci öğrencilerin eğitim-öğretim sürecinde yaşadıkları sorunları tespit etmek amacıyla yapılmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Millî Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında öğrenim gören farklı uyruklara sahip mülteci öğrencilerin eğitim-öğretim sürecinde yaşadıkları sorunları tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni temel alınarak tasarlanmıştır. Olgu bilim, bireylerin bir olguya ilişkin yaşantılarını, algılarını ve yüklediği anlamları ortaya çıkartmayı amaçlamaktadır. Olgubilim, öncelikli olarak olgunun altında yatan ortak anlamları keşfetmek için bireyler tarafından deneyimlenmiş dünyayı tanımlamaya ve bu deneyimlerin özünü açıklamaya çalışmaktadır (Rose vd., 1995). Bu desende genelde şu iki soruya yanıt aranır: Bu olguya ilişkin algı/deneyimler nelerdir? Bu olguya ilişkin deneyimlerin meydana geldiği ortam ve koşullar nelerdir? (Cresswell, 2013). Bu çalışmada ise mülteci öğrencilerin devlet okullarında öğrenim deneyimlerinde yaşadıkları sorunların hangi ortam ve koşullarda yaşandığını tespit etmek amaçlandığından olgu bilim deseni tercih edilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tercih edilmiştir. Ölçüt örnekleme, araştırmacı tarafından belirlenen ölçütlere göre oluşturulan örnekleme türü olarak ifade edilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2021). Gerçekleştirilen bu çalışmada ise şehir merkezinde yer alan bir ortaokulda mülteci öğrenci olmak temel ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda araştırmanın çalışma grubunu bir devlet ortaokulunda öğrenim gören 24 mülteci öğrenci oluşturmuştur. Araştırmaya katılan mülteci öğrenciler gönüllülük esası temel alınarak seçilmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme ile toplanmıştır. Genellikle nitel veya karma araştırmalarda kullanılan yarı yapılandırılmış görüşmenin amacı araştırmacı veya araştırmacılar tarafından konu ile ilgili hazırlanmış görüşme sorularının katılımcılara yöneltilerek gelen cevaplar doğrultusunda yeniden düzenlenebilmesidir (Sönmez & Alacapınar, 2011). Bu çalışmada araştırmacılar tarafından taslak görüşme soruları hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme soruları kapsam geçerliliği için 2 ölçme değerlendirme uzmanı ve eğitim fakültelerinde farklı alanlarda görev yapan 2 öğretim üyesine yöneltilmiştir. Uzmanlardan gelen dönütler ile görüşme formu dil uygunluğu için Türkçe eğitimi alanında görev yapan 1 öğretim üyesine sunulmuştur. Gelen dönütlere göre görüşme formu katılımcılara yöneltilmek için son halini almıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşmeler ile elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz, verilerin okuyucuya anlaşılır ve kullanılabilir bir biçime getirilerek sunulmasını amaçlamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Araştırma kapsamında toplanan veriler yazıya geçirilerek araştırmacılar tarafından daha önceden belirlenen temalara göre analiz edilmiştir. Araştırmanın tutarlılığını sağlamak amacıyla ilgili veriler farklı bir araştırmacıya da yöneltilmiştir. Bu kapsamda tutarlılığı sağlanan veriler temalar doğrultusunda özetlenmiş ve yorumlanmıştır. Dış geçerliliği sağlamak için katılımcıların görüşlerinde doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Araştırmanın dış güvenilirliği için süreç içerisinde toplanan veriler araştırmacılar tarafından saklanmaktadır.

3. BULGULAR

Araştırmada yapılan görüşmelerin analizi sonucunda üç ana temaya ulaşılmıştır. Bu temalar şu şekildedir:

- Okul Ortamında Karşılaşılan Sorunlar
- İletişimden Kaynaklanan Sorunlar
- Eğitim-Öğretim Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar

3.1. Okul Ortamında Karşılaşılan Sorunlar

Araştırmada tema çerçevesinde mülteci öğrencilerin okul ortamında karşılaştıkları sorunlar ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda katılımcılara arkadaşları ve öğretmenlerin kendilerine karşı sergiledikleri davranışların nasıl olduğu sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğu (n=17) arkadaşlarının onlar çok iyi davrandığını, bir sorun yaşamadığını ifade etmiştir. Katılımcıların bir kısmı (n=5) iyi davranan arkadaşlarının yanı sıra problem yaşadığı arkadaşlarının olduğunu, katılımcı ise kötü davranan arkadaşlarının olduğunu dile getirmiştir. Örneğin, K22 rumuzlu katılımcı "*İlk başlarda bana kaba davranıyorlardı. Şimdi daha iyiler ama bazıları halen kötü davranıyor. Özellikle erkeklerle hiç*

anlaşamıyorum.” İfadesiyle görüşünü belirtmiştir. K23 rumuzlu katılımcı ise arkadaşlarının kendisiyle dalga geçtiğini söylemiştir. K20 rumuzlu katılımcı *“Arkadaşlarım bana iyi davranıyor. Hep güler yüzlü bir şekilde konuşuyorlar. Bu nedenle onlarla aram iyi.”* İfadesiyle arkadaşlarının kendisine davranışını aktarırken K16 rumuzlu katılımcı, arkadaşlarının kendisine samimi ve iyimser yaklaştığını dile getirmiştir.

Öğrencilere yabancı uyruklu olmandan dolayı arkadaşlarının seni dışladıkları zamanlar oluyor mu sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğu (n=16) arkadaşları tarafından herhangi bir dışlanma yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin K6 *“Hayır, arkadaşlarım beni hiç dışlamadılar. Bize onlar gibi arkadaşmışız gibi davrandılar.”* İfadesiyle görüşünü belirtmiştir. Benzer şekilde K13 rumuzlu katılımcı *“Arkadaşlarım bana çok iyi davranıyor hiç dışlamıyorlar. Mesela kötü hiçbir söz söylemiyorlar. Okula ilk başladığımda biraz sorun olmuştu ama ben aldırmamıştım.”* Görüşüyle arkadaşları tarafından bir dışlanma yaşamadığını dile getirmiştir. K11 arkadaşlarının kendisine hiç sen yabancısın gibi bir kelime kullanmadığını söylemiştir. Katılımcıların bir kısmı ise (n=8) arkadaşlarının kendilerini dışladığı bazı durumlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin, K2 bazı arkadaşlarının yabancı olduğu için kendisiyle dalga geçtiğini; K15 rumuzlu katılımcı ise bazen beden eğitimi dersinde yabancı olduğu için kendisini oyuna almadıklarını ifade etmişlerdir. K7 rumuzlu katılımcı *“Evet yaşıyorum. Bana siz niye buraya geldiniz, sizin yüzünüzden burada da savaş olacak diyorlar. Ben üzülüyorum.”*; K21 rumuzlu katılımcı ise *“Evet bazen dışlıyorlar. 5. Sınıftayken sınıfa kek getirmiştım. Yabancı olduğum için kimse yaptığım keki yememişti.”* İfadesiyle arkadaşlarının kendilerini dışladığını söylemişlerdir.

Okul ortamının önemli bileşenlerinden biri olan öğretmenlerin mülteci öğrencilere olan davranışlarının nasıl olduğu katılımcılara yöneltilmiştir. Katılımcıların tamamı öğretmenlerinin kendilerine iyi davrandığını, diğer arkadaşlarıyla bir ayırım yapmadıklarını ifade etmişlerdir. Yöneltilen soruya K5 *“Öğretmenlerim hem yanırlarımı bana gösteriyor hem de benimle çok iyi ilgileniyorlar. Onlardan çok memnunuz.”* Yanıtını vererek öğretmenlerinin davranışlarından hoşnut olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde K16 *“Öğretmenlerim bize normal bir öğrenciymişiz gibi iyi davranıyor, gerektiğinde yardımcı oluyorlar.”* Görüşünü beyan etmiştir. K24 *“Bence öğretmenlerim hiç ayrımcılık yapmıyorlar, bize çok iyi davranıyorlar. Ben öğretmenlerimi çok seviyorum. Bazen bir şeyi anlamadığımda onlara soruyorum. Hemen seve seve anlamam için bir daha anlatıyorlar.”* İfadesiyle öğretmenlerinin kendisine davranışını açıklamıştır. K2 rumuzlu katılımcı öğretmenlerinin genellikle kendisine iyi davrandığını yalnızca bazen iki öğretmeniyle sorun yaşadığını ifade etmiştir.

3.2. İletişimden Kaynaklanan Sorunlar

Tema kapsamında mülteci öğrencilerin dil farklılığından kaynaklanan iletişim sorunlarının olup olmadığını tespit etmek için onlara sorular yöneltilmiştir. İlk olarak okulda arkadaşlarıyla iletişim kurarken bir problem yaşayıp yaşamadıkları sorulmuştur. Katılımcıların neredeyse tamamı (n=20) arkadaşlarıyla iletişim konusunda bir sorun yaşamadığını, yalnızca 4 katılımcının arkadaşlarıyla iletişim problemi yaşadıklarını ifade ettikleri tespit edilmiştir. Örneğin K18 rumuzlu katılımcı *“Arkadaşlarımla iletişim kurarken onlara anlamakta zorlanıyorum ve anlatma sorunu yaşıyorum.”* İfadesinde bulunmuştur. K1, Türkçe konuşurken sorun yaşadığını; K22 rumuzlu katılımcı ise *“Bazen benim ismimle dalga geçiyorlar. Kimse benim konuşmamı anlamıyor ve empati yapamıyorlar.”* İfadesiyle yaşadığı iletişim problemini dile getirmiştir.

Aynı tema altında katılımcı öğrencilere öğretmenleri ile bir iletişim problemi yaşayıp yaşamadıkları sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğu (n=21) öğretmenleriyle iletişim konusunda bir sorun yaşamadığını ifade ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Yalnızca üç katılımcı öğretmenleriyle dil konusunda bir iletişim sorunu yaşadığını ifade etmiştir. Öğretmenleriyle iletişim sorunu yaşayan katılımcıların arkadaşlarıyla da iletişim yaşadığı belirlenmiştir.

Katılımcı mülteci öğrencilere okulda Türk arkadaşlarına göre kıyasladığında diğer mülteci arkadaşlarıyla iletişiminin nasıl olduğu sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğunun (n=14) mülteci arkadaşlarıyla iletişimlerinin Türk arkadaşlarıyla aynı olduğunu, bir kısmının (n=8) mülteci arkadaşlarıyla iletişimlerinin daha iyi olduğunu, iki katılımcının ise Türk arkadaşlarıyla daha iyi anlaştığını ifade ettikleri tespit edilmiştir. K11 rumuzlu katılımcı *“Benim için Afganistanlı arkadaşlarım ile Türk arkadaşlarım arasında bir fark yok. Hepsiyle anlaşabiliyorum.”* İfadesiyle görüşünü belirtmiştir. Benzer şekilde K16 rumuzlu katılımcı arkadaşlarıyla iletişimlerinin aynı olduğunu belirtirken mülteci arkadaşlarıyla da Türkçe konuşmanın daha rahat olduğunu ifade etmiştir. K15 rumuzlu katılımcı da K16 rumuzlu katılımcıyla benzer şekilde mülteci arkadaşlarıyla Türkçe konuştuğunu ve çok iyi anlaştığını, kendi dillerinde konuşmanın garip geldiğini belirtmiştir. K2 rumuzlu katılımcı ise yabancı arkadaşlarıyla kendi dillerini konuşmalarından dolayı daha iyi iletişim kurduğunu belirtmiştir. K18 ve K22 rumuzlu katılımcılar da Türk

arkadaşlarıyla konuşurken çok iyi anlamadığını ama mülteci arkadaşlarıyla konuşurken çok iyi anlaştığını söylemiştir. K3 ve K21 rumuzlu katılımcılar diğer katılımcıların aksine Türk arkadaşlarıyla mülteci arkadaşlarına göre daha iyi bir iletişim kurduklarını ifade etmişlerdir.

3.3. Eğitim-Öğretim Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar

Eğitim-öğretim sürecinde dersleri anlayıp anlamadıkları sorusu katılımcı mülteci öğrencilere yöneltilmiştir. Katılımcıların yöneltilen soruya vermiş oldukları yanıtlar dikkate alındığında çoğunun (n=20) dersleri anlamakta zorluk yaşadığı tespit edilmiştir. Örneğin K13 rumuzlu katılımcı “*Dersleri anlamakta zorluk yaşadığım oluyor. Özellikle Matematik, Türkçe ve Sosyal Bilgiler derslerinde zorlanıyorum. Bu derslerde başarılı olmak için kendimi çok zorluyorum.*” İfadesiyle anlamakta zorluk çektiği dersleri ifade etmiştir. Katılımcıların vermiş oldukları yanıtlar dikkate alındığında çoğunlukla Matematik, Türkçe ve İngilizce derslerinde zorlandıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların dersleri anlamakta zorlanmalarının nedeni konuyu derinleştirmek amacıyla onlara tekrar yöneltilmiştir. K1, K3, K6, K8, K10, K18, K19, K21, K22 rumuzlu katılımcılar dil problemlerinden, K4, K11, K14, K15 rumuzlu katılımcılar konuların zor gelmesinden, K5 ve K20 rumuzlu katılımcılar ise dikkat dağınıklığı yaşamalarından dolayı konuyu anlamadıklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcılara derslere katılma, öğrenme gibi konularda yabancı uyruklu olmandan dolayı bir isteksizlik yaşayıp yaşamadıkları sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğu (n=10) derslere katılmada bir isteksizlik yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin K5 rumuzlu katılımcı “*Bir isteksizlik yaşamıyorum hatta bir yabancı olarak kendimle gurur duyuyorum.*” İfadesiyle mülteci olarak eğitim görmesinin kendisinde yarattığı duyguyu dile getirmiştir. Katılımcıların bir kısmı ise (n=4) derslerde isteksizlik yaşadığını dile getirmiştir. K22 rumuzlu katılımcı “*Konuları öğrenirken biraz sıkılıyorum ve sınıftakiler gibi çok hızlı öğrenemiyorum. Ödevlerimi de yapamıyorum. Bu durum olunca isteksizlik yaşıyorum.*” İfadesiyle derslerdeki isteksizlik yaşamalarının nedenlerini açıklamıştır.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Millî Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında öğrenim gören farklı uyruklara sahip mülteci öğrencilerin eğitim-öğretim sürecinde yaşadıkları sorunları tespit etmenin amaçlandığı bu çalışmada ulaşılan bulgulara dayalı sonuçlar aşağıda verildiği gibidir:

Araştırmada tema çerçevesinde mülteci öğrencilerin okul ortamında karşılaştıkları sorunlar ele alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda katılımcıların çoğunun arkadaşlarının kendilerine iyi davrandığını yalnızca iki katılımcının arkadaşlarının davranışlarının kötü olduğunu dile getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuç okul ortamında Türk öğrencilerin mülteci öğrencilere olan davranışlarının genellikle iyi olduğu ve mülteci öğrencilerin arkadaşlarıyla uyum konusunda herhangi bir sorun yaşamadığı şeklinde yorumlanabilir. Bu sonucun aksine Tosun vd. (2018) araştırmalarında farklı kültürlere sahip öğrencilerin aynı ortamda bulunmasının okul kültürüne uyum sağlamada sorunlar yaşandığı tespit etmişlerdir.

Katılımcı görüşlerinden elde edilen bir diğer bulguda mülteci öğrencilerinin çoğunun arkadaşları tarafından dışlanmadığını dile getirmesidir. Katılımcıların bir kısmının arkadaşlarının kendilerini dışladığını ifade ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Her iki sorudan elde edilen bulgular, mülteci öğrencilerin çoğunlukla okul ortamında arkadaşları tarafından dışlanmadığını ve onlara iyi davrandıklarını destekler niteliktedir. Zayımoğlu-Öztürk (2021) tarafından yapılan araştırmada gerçekleştirilen bu çalışmanın aksine mülteci öğrencilerin okul ortamında genellikle dışlandıklarını, yalnız bırakılıp ötekileştirildiklerini ve sosyal izolasyona maruz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Okul ortamının önemli bileşenlerinden biri olan öğretmenlerin mülteci öğrencilere olan davranışlarının nasıl olduğu katılımcılara yöneltilmiştir. Katılımcıların tamamı öğretmenlerinin kendilerine iyi davrandığını, diğer arkadaşlarıyla bir ayırım yapmadıklarını ifade etmişlerdir. Zayımoğlu-Öztürk (2021) araştırmasında mülteci öğrencilerinin öğretmenlerinin kendilerine olan yaklaşımlarını iyi olarak nitelendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuç araştırma bulgularını destekler niteliktedir.

İletişimden kaynaklanan sorunlar temasında, katılımcıların çoğunun arkadaşlarıyla iletişim kurarken bir sorun yaşamadığı, bazı katılımcıların ise arkadaşlarıyla iletişim sorunları yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Börü ve Boyacı (2016) çalışmasında mültecilerin yaşadığı en önemli sorunlardan birisinin dil ve iletişim olduğunu tespit etmiştir. Dil farklılığı göz önüne alındığında mülteci öğrencilerin bazılarının arkadaşlarıyla iletişim sorunu yaşamalarının olağan olduğu düşünülmektedir. Arkadaşlarıyla iletişim sorunu yaşayan üç katılımcının öğretmenleriyle de iletişim sorunu yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dil ve konuşma becerisinin bireye özgü bir beceri olduğu düşünüldüğünde hem arkadaşlarıyla hem de öğretmenleriyle sorun yaşayan

katılımcıların aynı olması normal bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Tosun vd. (2018) tarafından yapılan araştırmada yabancı uyruklu öğrencilerin önemli bir kısmının Türkçeyi bilmediği ve öğretmenleriyle anlaşmakta zorluk çektiği ve bu durumun öğrenci-öğretmen arasındaki iletişimde önemli zorlukların yaşanmasına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okulda iletişim sorunu yaşayan mülteci öğrencilere konuşma eğitimi verilmesi önerilmektedir. Er & Bayındır (2015) yapmış oldukları çalışmada mülteci öğrencilerin Türkçeyi bilmemelerini ya da yeterince kullanamamaları, en temel problem olarak ifade etmiştir. Aydın ve Kaya (2017) ise mülteci çocukların diğer akranlarıyla aynı ortamda eğitim alabilmeleri için dil eğitimi almaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Karaağaç & Güvenç (2019) araştırmalarında öğretmen görüşlerine göre Suriyeli çocukların eğitiminde en önemli problemin dil olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gerçekleştirilen bu araştırmada da katılımcıların çoğunun dil problemi yaşamadığını ifade ettikleri sonucuna ulaşılsa da iletişim sorununun dersleri anlamalarında önemli bir engel olduğu görülmektedir.

Katılımcı mülteci öğrencilere okulda Türk arkadaşlarına göre kıyasladığında diğer mülteci arkadaşlarıyla iletişiminin nasıl olduğu sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğunun mülteci arkadaşlarıyla iletişimlerinin Türk arkadaşlarıyla aynı olduğunu, bir kısmının mülteci arkadaşlarıyla iletişimlerinin daha iyi olduğunu, iki katılımcının ise Türk arkadaşlarıyla daha iyi anlaştığını ifade ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Mülteci öğrencilerin uzun yıllardır ülkemizde yaşadığı göz önüne alındığında kendi dillerinden uzaklaştıkları ve Türkçeyi daha rahat konuştukları ifadelerinden anlaşılmaktadır. Katılımcılardan bazılarının kendi mülteci arkadaşlarıyla da Türkçe konuştuklarını söylemeleri bu durumu destekler niteliktedir.

Eğitim-öğretim sürecinde dersleri anlayıp anlamadıkları sorusu katılımcı mülteci öğrencilere yöneltilmiştir. Katılımcıların yöneltilen soruya vermiş oldukları yanıtlar dikkate alındığında çoğunun dersleri anlamakta zorluk yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların çoğunlukla Matematik, Türkçe ve İngilizce derslerinde zorlandıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların dersleri anlamakta zorlanmalarının nedenlerini sırasıyla dil problemi, konuların zor gelmesi ve dikkat dağınıklığı olarak açıkladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Başar vd. (2018) araştırmasında mülteci öğrencilerin öğrenme öğretme sürecinde dil bilmemelerinden dolayı gerek öğretmenin söylemlerini anlayamaması gerekse kavramları anlayamaması mülteci öğrencilerin kendilerini öğrenme öğretme ortamından soyutladıkları ve etkinliklere katılmayarak yetersizlik sergiledikleri tespit edilmiştir. Turan & Polat (2017) tarafından yapılan araştırmada da mülteci öğrencilerin dil becerilerinin yetersiz olmasının derslere katılmada önemli bir engel olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Arı (2010), Solak & Çelik (2018), Yurdakul ve Tok (2018) araştırmalarında yabancı uyruklu öğrencilerin dersleri anlamada zorluk yaşadığını tespit etmiştir. Karaağaç ve Güvenç (2019)'de bu sonuçlara benzer olarak Suriyeli öğrencilerin yaşadığı dil probleminin öğretme sürecine de olumsuz etki ettiğini tespit etmiştir. Bal vd. (2021) araştırmalarında Suriyeli mülteci öğrencilerin akademik özelliklerinin onların Türkçe dilindeki yeterliklerinden etkilendiğini ortaya koymuşlardır.

Katılımcıların çoğunun derslere katılmada bir isteksizlik yaşamadığı sonucuna tema kapsamında yöneltilen soruya vermiş oldukları yanıtlardan ulaşılmıştır. Katılımcıların uzun yıllardır Türkiye'de mülteci olarak ikamet etmelerinden dolayı dil sorunu yaşamamaları derslere katılmalarına olanak tanımıştır. Bu durumun ise katılımcılara bir motivasyon sağladığı ve derslere olan ilgilerini arttırdığı düşünülmektedir. Karaağaç & Güvenç (2019) tarafından yapılan araştırmanın bulgularına göre, Suriyeli mülteci öğrencilerin okulu sevdiği ve öğrenmeye istekli oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuç araştırma bulgularını da desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- Agcadağ-Çelik, İ. (2019). Sınıf öğretmenleri gözünden suriyeli mülteci çocuklar. *Journal of International Social Research*, 12(66), 662-681. <https://doi.org/10.17719/jisr.2019.3615>.
- Arı, Ş. (2010). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ilköğretimin ikinci kademesinde öğrenim gören yabancılara Türkçe öğretimi üzerine bir değerlendirme* [Yayımlanmamış doktora tezi]. (278253), Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi.
- Aydın, H., & Kaya, Y. (2020). The educational needs of and barriers faced by Syrian refugee students in Turkey: A qualitative case study. Marco Catarci, Miguel Prata Gomes, Sávio Siqueira (Eds.) *Refugees, interculturalism and education* içinde (131-148). Routledge.
- Bal, A., Cavkaytar, A., Artar, T. M., & Uluyol, M. (2021). Suriyeli Mülteci Öğrencilerin Eğitim Yaşantılarının İncelenmesi. *Milli Eğitim*, 50(1), 195-219. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.934424>.

- Başar, M., Akan, D., & Çiftçi, M. (2018). Mülteci öğrencilerin bulunduğu sınıflarda öğrenme sürecinde karşılaşılan sorunlar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(5), 1571-1578. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.427432>.
- Bayındır-Goularas, G. (2018). International migration in the twenty-first century: A General overview. Gökçe Bayındır Goularas, Işıl Zeynep Türkan İpek (Eds.), *International Migration in the 21st Century: Problems and Solutions* içinde (3-18). Cambridge Scholars Publishing.
- Bolter, J. (15.03.2024). Explainer: Who Is An Immigrant?. <https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/Explainer-WhoIsAnImmigrant-PRINT-Final.pdf>.
- Börü, N., & Boyacı, A. (2016). Göçmen öğrencilerin eğitim-öğretim ortamlarında karşılaştıkları sorunlar: Eskişehir ili örneği, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 11(14), 123-158. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.9818>.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry & reserach design: Choosing among five approaches* (Third edition), Sage.
- Dost, S. (2021). Avrupa'ya ikinci kavimler göçü (mü?): Sorunlar, fırsatlar, tehditler, çözümler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi*, 21(Özel Sayı), 1-21. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.1055481>.
- Er, A. R., & Bayındır, N. (2015). Pedagogical approaches of elementary teachers for primary refugee children. *International Journal of Social and Educational Sciences*, 2(4), 175-185.
- Karaağaç, F. C., & Güvenç, H. (2019). Resmi ilkokullara devam eden Suriyeli mülteci öğrencilerin eğitim sorunları. *OPUS International Journal of Society Researches*, 11(18), 530-568. <https://doi.org/10.26466/opus.530733>.
- Koşar, S. & Aslan, F. (2020). İlkokul ve ortaokula devam eden göçmen çocukların eğitim sorunlarına yönelik okul yöneticilerinin görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(4), 1799-1831.
- Küçükali, R., & Çevik-Özdemir, H.N. (2018). Göç etmiş ailelerin ilköğretim çağındaki çocuklarının yaşadıkları sorunların değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 2149-2158.
- Orman, D & Aydemir, İ. (2022). Geçici koruma statüsü altındaki sığınmacı çocukların karşılaştıkları güçlükler ve gereksinimleri. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-13.
- Özoruç, N., & Dikici-Sığırtmaç, A. (2022). Okul öncesi öğretmenlerinin mülteci çocukların eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 51(233), 237-258.
- Rakhmonov A.Kh. (2021). Education of migrant children as a contribution to Russia's future. *Управление (Upravlenie/Management)*, 9(3), pp. 137–146. DOI: 10.26425/2309-3633-2021-9-3-137-146
- Rose, P., Beeby, J. & Parker, D. (1995). Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 21, 1123-1129. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1995.21061123.x>.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye'de iç göç olgusu ve kentleşme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (5), 33-44.
- Seddighi, H., Naseh, M., Rafieifar, M., & Ilea, P. (2022). Education of Afghan refugee children in Iran: A structured review of policies. *Children & Society*, 1(15), 712-726. <https://doi.org/10.1111/chso.12620>.
- Shohel, M.M.C. (2022). Education in emergencies: Challenges of providing education for Rohingya children living in refugee camps in Bangladesh. *Education Inquiry*, 13(1), 104-126. <https://doi.org/10.1080/20004508.2020.1823121>.
- Solak, E. & Çelik, S. (2018). Türkiye'de eğitim gören mülteci öğrencilerin dilsel sorunlarının incelenmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(57), 425-432.
- Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2011). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.

- Strekalova, E., & Hoot, J. L. (2008). What is special about special needs of refugee children?: Guidelines for teachers. *Multicultural Education*, 16(1), 21-24.
- Şeker, B. D., & Aslan, Z. (2015). Refugee children in the educational process: An social psychological assessment. *Journal of Theoretical Educational Science*, 8(1), 86-105. <http://dx.doi.org/10.5578/keg.8234>
- Tosun, A., Yorulmaz, A., Tekin, İ., & Yildiz, K. (2018). Mülteci öğrencilerin eğitim sorunları, eğitim ve din eğitiminden beklentileri: Eskişehir örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 107-133. <https://doi.org/10.17494/ogusbd.457087>.
- Turan, M. & Polat, F. (2017). Türkiye’de öğrenim gören yabancı uyruklu ilköğretim öğrencilerinin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Qualitative Studies*, 12(4), 31-60. <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2017.12.4.E0034>.
- U.S. Immigration Glossary (2022). Immigrant definition. <https://www.usimmigration.org/glossary/immigrant>.
- UNCHR (2021). What is a refugee? <https://www.unhcr.org/what-is-a-refugee.html#:~:text=The%201951%20Refugee%20Convention%20is,group%2C%20or%20political%20opinion.%E2%80%9D>
- UNCHR (2024). Türkiye bilgi notu. https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2024/05/Bi-annual-fact-sheet-2024-02_Turkiye_FINAL-30-April-24.pdf.
- Uzgöker, U., & Doğan, G. (2019). Uluslararası göç ve mülteci krizi. İstanbul: Der Kitabevi.
- Yalçın, V., & Simsar, A. (2020). Adjustment of Syrian refugee children into pre-school education in Turkey. *Elementary Education Online*, 19(3), 1214-1224 <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2020.728021>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.
- Yurdakul, A. & Tok, T. N. (2018). Öğretmen gözüyle mülteci/göçmen öğrenci, *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 46-58.
- Zayımoğlu-Öztürk, F. Z. (2021). Eğitim Sisteminde Mülteciler: Türk ve Mülteci Öğrenci Görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 46(208), 321-348. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2021.10439>.